

етики, как основы эффективного осуществления индивидуализированного подхода к «трудным» учащимся. Раскрыты психолого-педагогические основы, на которые опирался педагог, создавая развивающие воспитательные методики для «трудных» детей (закономерности развития памяти, связь когнитивного, нравственного и эмоционального компонентов процесса обучения, сочувствие как педагогический принцип). Проанализированы взгляды педагога на пути предотвращения неуспеваемости учащихся, на важность обеспечения в деятельности всего школьного коллектива гуманистической и толерантной направленности.

Ключевые слова: В. А. Сухомлинский, «трудные» дети, толерантность, гуманизм, память, мышление, поэтическое слово.

Summary: The article deals with the characteristic features of Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi's pedagogical tolerance as one of the main features of his pedagogical ethics, as the basis for effective implementation of an individualized approach in teaching of «difficult» pupils. Psychological and pedagogical bases of his educational and developing methods for «difficult» children (regularities of the development of memory, the connection of cognitive, moral, and emotional components in the educational process, compassion as a pedagogical principle) are revealed. The views of V. O. Sukhomlyns'kyi on the problem of preventing the failure of pupils, on the importance of ensuring the involvement of the whole school community in humanistic and tolerant activity are analyzed. The article highlights the characteristics of teaching tolerance of Vasyl Oleksandrovych Sukhomlyns'kyi as one of the main features of his character. analysis of theoretical views of teaching experience by V. O. Sukhomlyns'kyi helps us to find our own way of implementing humanistic ideas in educational practice.

Key words: Sukhomlyns'kyi, «difficult» children, tolerance, humanism, memory, thinking, poetic word.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2015

А. В. Зінченко

МОРАЛЬНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті розглядаються погляди відомих педагогів і психологів щодо формування гуманістичних взаємин молодших школярів. Обґрунтовується роль гуманістичного виховання в процесі навчання і розвитку особистості учня. Висвітлюються особливості

вироблення морально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів та їх місце у формуванні гуманістичного спілкування учнів. Показано важливість введення правил культурної поведінки в школі та педагогічні умови для їх реалізації. Також у статті виявлено роль авторитету і позитивного прикладу педагога у процесі гуманістичного виховання молодших школярів.

Ключові слова: морально-ціннісні орієнтації, гуманістичне спілкування, гуманістичне виховання, молодші школярі.

Постановка проблеми. Проблема формування гуманістичного спілкування в молодших школярів і гуманістичного виховання в цілому постає однією з найважливіших у вітчизняному суспільстві. Адже в наш час в умовах ринкових відносин в одній частині молоді відсутні стійкі морально-ціннісні орієнтації, в іншій – істотно змінилися. У зв'язку з цим формування з дитячого віку ціннісних орієнтацій як фактора й умови гуманістичних відносин, гуманістичного спілкування є першочерговим завданням сім'ї і школи.

Тому для нас важливо мати чітке уявлення про систему цінностей, яка повинна бути сформована в школярів, щоб вони будували своє спілкування з іншими людьми на гуманному рівні.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Аналіз сучасної наукової психолого-педагогічної літератури щодо проблеми гуманістичного виховання молодого покоління засвідчує, що вивчення різноманітних параметрів морально-ціннісних орієнтацій молоді проводилося значною кількістю науковців. Сутність та структура моральних цінностей у сучасній вітчизняній системі виховання обґрунтовані в роботах Т. Г. Аболіної, О. І. Вишневського, М. Ю. Красовицького, О. В. Сухомлинської. Концептуальні засади виховання гуманістичних цінностей учнів сформульовано І. Д. Бехом, Н. І. Ганнусенко, К. І. Чорною. Також проблему гуманізації середньої освіти в Україні, виховання гуманістичних почуттів і відносин у дітей досліджували Г. О. Балл, С. М. Вдович, С. У. Гончаренко, В. К. Котирло, О. В. Киричук, І. В. Киреева, С. Є. Кулачківська, Ю. І. Мальований, І. М. Найдюнов, О. М. Столяренко, В. Д. Штифуракі та ін.

Мета статті: проаналізувати досвід роботи провідних педагогів з формування гуманістичних взаємин молодших школярів та обґрунтувати методи удосконалення гуманістичного спілкування учнів на основі вироблення у них морально-ціннісних орієнтацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що гуманістичні відносини між молодшими школярами є запорукою їх сприятливого навчання, благополучного всебічного розвитку. Видатні педагоги завжди наполягали на формуванні гуманістичних взаємин

між школярами і вважали їх основою міцного, згуртованого учнівського колективу.

Академік І. Д. Бех писав, що «гуманність – це надхарактеристика особистості, яка акумулює комплекс якостей, що характеризують ціннісне ставлення людини до людини (ставлення до неї як до найвищої цінності, як до мети, а не засобу), повага її прав і свобод» [4, с. 11].

У своїй відомій роботі «Серце віддаю дітям» В. О. Сухомлинський стверджував, що «сила колективу починається з того, що є в кожній окремій людині, які духовні багатства має кожна людина, що вона приносить у колектив, що дає іншим, що від нього беруть люди» [9, с. 142]. Також він писав: «У виховній роботі було багато спеціально створених, передбачених, «побудованих» людських відносин, що мали своєю метою затвердити в душах вихованців повагу до людини як до вищої цінності, щоб з дитинства людина була другом, товаришем, братом для іншої людини» [9, с. 245].

Проте гуманістичні відносини неможливі без розвинутого розуміння і переживання цінності природи, людства, накопиченої ним культури, цінності всього нашого світу.

Вчинки людей мають визначену моральну значущість тому, що вони впливають на громадське життя, зачіпають інтереси людей, зміцнюють чи підривають підвалини існуючого суспільства, сприяють чи протидіють соціальному прогресу. Саме з огляду на соціальне значення дій людей суспільство регулює їхню поведінку за допомогою моральних відносин, висуває до них моральні вимоги, ставить перед ними визначені цілі, яких вони повинні досягти. Звідси й виникає у вчинках людей моральна цінність, яка відповідає моральним вимогам, являє собою добро.

Як підкреслює Д. А. Леонтьєв, поняття «цінності» можна зарахувати до трьох різних груп явищ і, відповідно, до трьох форм існування цінностей: суспільні цінності-ідеали, сформовані суспільною свідомістю в уявленні про досконалість у різних сферах життя; реальне втілення цих цінностей у дійсності; мотиваційні структури особистості, що стимулюють її до реального втілення в поведінці та діяльності суспільних ціннісних ідеалів [6, с. 37].

Морально-ціннісні орієнтації виникають і формуються в результаті взаємодії особистості з тими чи іншими сторонами дійсності, з системою знань, норм і спрямовані на перспективу, на визначення майбутньої лінії поведінки. І. Д. Бех підкреслює, що сучасне розуміння сутності морально-ціннісних орієнтацій ґрунтується на методологічному підході, який розглядає природу особистісної цінності як суб'єкт-об'єктне утворення, що належить одночасно і суб'єктові, й об'єктивному життєвому світу [3, с. 9].

Практична робота у школі свідчить, що педагогам не завжди вдається удосконалити гуманістичне спілкування між учнями, сформувані у дітей навички шанобливого ставлення один до одного. Ці навички спостерігаються лише у чітко визначених умовах, тільки щодо близьких чи при нагадуванні норм поведінки. Головна причина полягає у тому, що вчителі не знають педагогічних умов, ефективних шляхів та засобів удосконалення процесу формування у дітей навичок шанобливого ставлення [10, с. 18].

Формування морально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів повинно супроводжуватися правилами культурної поведінки, з введенням в життя класу загальнолюдських моральних норм, основ взаємоповаги та шанобливості.

Б. О. Азова наголошує на тому, що для вироблення культурної поведінки потрібна систематична і цілеспрямована праця вчителя. Це означає, що всі форми і методи роботи, вся сукупність виховних заходів мають становити певну систему, відповідно до якої вирішуються завдання виховання.

Для вибору форм і методів виховання Б. О. Азова рекомендує підходити творчо, не боятись використовувати нові форми, невпинно шукати їх. «Універсальних методів не існує. Вдумливий і творчий підхід до вибору тих чи інших засобів і прийомів виховного впливу дасть змогу уникнути штампів, недопустимих і шкідливих у виховній роботі» [1, с. 17]. У своїй практиці вона вдавалася до різних форм роботи: використання художньої літератури, кіно і театру, проведення спеціальних класних зборів та бесід, практичних вправ, конкурсів тощо.

В. М. Горєєва стверджує, що важливим засобом вироблення культурної поведінки є вирішення школярами так званих моральних завдань, тобто осмислення ситуацій морального вибору, які виникають у житті й вимагають оцінки правил культури поведінки. Вирішення таких завдань треба пропонувати учням під час бесіди, виховної години, зборів колективу тощо. З цією метою можна використовувати конфліктні ситуації, які виникають у колективі або висвітлюються в пресі, у художній літературі [5, с. 16].

С. Г. Мельничук, Т. Я. Довга наголошують на тому, що головний метод і засіб планомірного залучення дітей до занять з вироблення культурної поведінки – це спеціальні вправи, що супроводжуються позитивними переживаннями, емоціями, активним прагненням до правильного вчинку. Ці вправи як результат систематичних занять повинні включатись у повсякденне життя [8, с. 5].

У свій час Ш. О. Амонашвілі проводив у своєму класі уроки людяності, на яких діти вправлялися в морально-етичних, гуманних вчинках із застосуванням: уяви, коли дитина інсценує в уяві свою

можливу поведінку в передбачуваній ситуації; рольової ігри, коли дитина чи група дітей моделюють можливу дійсність, розігруючи її, виконуючи різні ролі; реальної дійсності, коли діти поводяться так чи інакше в реальних умовах: у сім'ї, школі, на вулиці [2, с. 146].

Обов'язковою умовою формування гуманістичного спілкування молодших школярів має бути авторитет учителя, його позитивний приклад, єдині вимоги з боку усіх учителів, які передбачають повагу до особистості учня, до його гідності [1, с. 14].

Варто пам'ятати, що ефективність процесу виховання морально-ціннісних орієнтацій значною мірою залежить від сили і характеру впливу педагога на особистість дитини, від професійно-педагогічної підготовленості вчителя, його уміння користуватися широким арсеналом методів виховання, які А. С. Макаренко назвав «інструментом дотику до особистості» [7, с. 56].

Головне завдання формування гуманістичного спілкування школярів полягає в тому, щоб навчити їх обирати дійсні, справжні, а не помилкові цінності, тобто такі явища, вчинки, погляди і способи життя, що несуть у собі об'єктивну духовну чи фізичну користь для людини та прогресивного суспільства.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Досліджуючи проблему гуманістичного виховання, ми дійшли висновку, що формування гуманістичного спілкування молодших школярів неможливе без стійко вироблених у них морально-ціннісних орієнтацій. Ми з'ясували, що важливе місце у гуманістичному вихованні мають правила культурної поведінки, увагу яким вчитель повинен приділяти щодня. Також було визначено, що постать вчителя відіграє провідну роль у житті учнів, як позитивний приклад для навчання взаємоповаги, взаєморозуміння і шанобливості.

Лише постійна праця в учнівському колективі, спрямована на набуття навичок людяності, загальноприйнятих моральних норм, дасть змогу досягти позитивних результатів щодо формування у молодших школярів шанобливого ставлення один до одного.

Зазначена проблема буде вивчатися нами і надалі. Подальше дослідження буде спрямоване на сприяння уважнішої роботи вчителів та батьків у плані гуманістичного виховання, введення виховних заходів у школі на теми людяності та індивідуальної роботи з учнями.

Список використаних джерел:

1. Азова Б. О. З досвіду виховання в учнів навичок і звичок культурної поведінки / Б. О. Азова, С. Є. Крол. – К.: Рад. школа, 1962. – 75 с.
2. Амонашвили Ш. А. Как живете, дети? / Ш. А. Амонашвили. – М.: Просвещение, 1986. – 176 с.

3. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1(14). – С. 124 -129
2. Бех І.Д. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. До факультативного курсу «Основи гуманістичної моралі» / І.Д. Бех, Н. І. Ганусенко, К. І. Чорна // Шкільний світ. – 2005. – № 45. – С. 4 -11
3. Горєєва В. М. Виховання культури поведінки школярів / В. М. Горєєва. – К., 1983. – 47с.
4. Леонтьев Д. А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностей в регуляции деятельности / Д. А. Леонтьев // Вестник МГУ. Сер. 14. Психология. – 1996. – №4. – С. 35 - 44
5. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу / А. С. Макаренко // Твори в 7 т. Т. 5. – К.: Рад.школа, 1987. – 382 с.
6. Мельничук С.Г. Виховання культури поведінки у молодших школярів / С. Г. Мельничук, Т. Я. Довга. – К., 1993. – 80 с.
7. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1984. – 288 с.
8. Чорна О. Педагогічні умови формування у молодших школярів шанобливого ставлення до людей / О. Чорна // Рідна школа. – 2006. – №4. – С. 18 – 20

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Azova B.O. Z dosvidu vykhovannia v uchniv navychok i zvyчок kulturnoi povedinky / B.O. Azova, S.Ye. Krol. – K.: Rad. Shkola, 1962. – 75 s. (in Ukrainian)
2. Amonashvili Sh.A. Kak zhivete, deti? / Sh.A. Amonashvili. – M.: Prosveshhenie, 1986. – 176 s. (in Russian)
3. Bekh I.D. Dukhovni tsinnosti v rozvytku osobystosti / I.D. Bekh // Pedagogika i psykholohiia. – 1997. – № 1(14). – S. 124 -129 (in Ukrainian)
4. Bekh I.D. Kontsepsiia vykhovannia humanistychnykh tsinnosti uchniv. Do fakultatyvnoho kursu «Osnovy humanistychnoi morali» / I.D. Bekh, N.Yi. Hanusenko, K.I. Chorna // Shkilnyi svit. – 2005. – № 45. – S. 4 -11 (in Ukrainian)
5. Horeieva V.M. Vykhovannia kultury povedinky shkoliariv / V.M. Horeieva. – K., 1983. – 47s. (in Ukrainian)
6. Leont'ev D.A. Ot social'nyh cennostej k lichnostnym: sociogenez i fenomenologija cennostej v reguljácii dejatel'nosti / D.A. Leont'ev // Vestnik MGU. Ser. 14. Psihologija. – 1996. – № 4. – S. 35 – 44 (in Russian)
7. Makarenko A.S. Metodyka orhanizatsii vykhovnoho protsesu / A.S. Makarenko // Tvory v 7 t. T. 5. – K.: Rad.shkola, 1987. – 382 s. (in Ukrainian)

8. Melnychuk S.H. Vykhovannia kultury povedinky u molodshykh shkoliariv / S.H. Melnychuk, T.Ya. Dovha. – K., 1993. – 80 s. (in Ukrainian)
9. Suhomlinskij V.A. Serdce otčaju detjam / V.A. Suhomlinskij. – K. : Radjans'ka shkola, 1984. – 288 s.
10. Chorna O. Pedagogichni umovy formuvannia u molodshykh shkoliariv shanoblyvoho stavlennia do liudei / O. Chorna // Ridna shkola. – 2006. – № 4. – S. 18 - 20

Аннотация. В статье рассматриваются взгляды известных педагогов и психологов по формированию гуманистических взаимоотношений младших школьников. Обосновывается роль гуманистического воспитания в процессе обучения и развития личности ученика. Освещаются особенности выработки морально-ценностных ориентаций у младших школьников и их место в формировании гуманистического общения учеников. Показана важность введения правил культурного поведения в школе и педагогические условия для их реализации. Также в статье выявлена роль авторитета и положительного примера педагога в процессе гуманистического воспитания младших школьников.

Ключевые слова: морально-ценностные ориентации, гуманистическое общение, гуманистическое воспитание, младшие школьники.

Summary. The article reviews the views of famous educators and psychologists on the formation of humanistic relationship of junior pupils. It is analyzed the state of the science of psychology pedagogical literature on the problem of humanistic education of young generation in the Ukrainian society. The article substantiates the role of humanistic education in the training and development of the personality of a pupil. The importance of moral values in the society and the features of the forming moral value orientations in junior pupils and their role in development of humanistic communication of pupils are given. In the article the importance of the introduction the rules of cultural behavior in school and pedagogical conditions for their realizations, the ways and methods of developing cultural behavior of junior pupils are grounded. The main attention is given to the role of teacher's authority and teacher's positive example in the process of humanistic education in junior pupils. It is approved that the effectiveness of upbringing moral values in junior pupils depends on the strength of character and influence of the teacher on the child's personality; humanistic communication is impossible without a clear assertion of moral values.

Key words: moral values, humanistic communication, humanistic education, junior pupils.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015